

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/27, p. 359-372

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12825>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Asım YAPICI –
Doç. Dr. Eyup ŞİMŞEK

This article was checked by iThenticate.

DİNDARLIĞIN KURUCU UNSURU OLARAK DOĞRULUK

Behlül TOKUR*

ÖZET

Bu makale, doğruluğu, dindar bireyi ve dini hayatı ortaya çıkaran, iman ve hayat bütünleşmesini sağlayan temel bir faktör olarak ele alıp incelemektedir; çünkü ahlâkî norm ve değerler, insanın benliğini, güçlerini, yeteneklerini ve imkânlarını gerçekleştirmesi bakımından hayati bir önemi arz eder. Dindar bir kişilik hedefinin "doğruluk" olmadan hayata geçirilmesi beklenemeyeceği gibi ahlâkî sorunların tüm kişiliğin incelenmesinden ayrılamayacağı aşikârdır.

Makalede önce doğrulukla ilgi Batı ve İslam literatüründe bulunan kavramlar ele alınıp incelenmiş daha sonra ise İslam dini açısından "doğruluğun neden imandan sonra gelen ve istenen bir durum olduğu" psikolojik ve felsefi bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Doğruluk, bütün ahlâkî vasıfları kendinde toplayan anahtar bir kavramdır. Bir eylem, doğruluk süzgecinden geçmemiş olan hiçbir eylemin dini-ahlaki bir değeri yoktur. Örneğin, bir eylem yapılış itibarıyla doğru gözükse dahi niyet doğru değilse, inanç - hayat bütünleşmesi gerçekleşmeyecek, dindarlık süreci yara alacaktır. Dolayısıyla doğruluk, dıştan içe doğru kendi sorgulamasını kendisi yapan, sadece eylemde gözükmeyen, eylemi ortaya çıkaran niyete kadar uzanan ve dahası, niyeti besleyen karakteri kendine yuva yapan, kişiliği madden ve ruhen ayakta tutan, varoluşsal bir mayadır. İnsan bilincine düşen ve oradan eyleme dönüşen ne varsa, bu mayayla yoğrulmadan değerlendirilmeye tabi tutulduğunda, dindarlık anlam kazanmayacak, dini hayat denilen olgu sadece birtakım söz ve ritüellere hapsedilmiş olacaktır. Demek ki doğruluk, önce bireyin kendisinden başlamak üzere ilişkili olduğu bütün kişi ve çevrelere karşı, hatta yaratılan olmasından dolayı bütün varlıklara karşı dahi, davranış ve tutumlarını düzenleyen kuşatıcı bir değerdir.

Anahtar Kelimeler: Doğruluk, dindarlık, dini hayat, karakter, psikoloji, felsefe

---

* Yrd. Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü El-mek: behlultokur@hotmail.com

---

AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF RELIGIOSITY: INTEGRITY

ABSTRACT

This study investigates integrity as an essential factor that creates a religious person and life and provides a combination of faith and life course because moral norms and values are highly important for human beings in terms of the development of self, strengths, abilities, and opportunities. As an aim of a religious personality may not be carried out without "integrity", moral issues cannot be taken apart from a personality inquiry.

In this paper, first, we examine the concepts in Western and Islamic literature regarding integrity, and then, using psychological and philosophical perspectives, we explain why the integrity comes after from faith and it is a desirable trait in Islam.

Honesty is such a keyword that includes many moral values within. No action has religious or moral value without honesty. Although an action, for instance, seems right, it does not mean right if the intention is not good and this hurts religiosity since religion and life did not go together. Thus, honesty is an existential disposition that makes self-judgments from top to toe, not only seems right but actually is right, reaches out to intention and beyond, and nests in the characteristics which feed intention. Judging whatever comes and goes in the mind without looking at this disposition makes religiousness meaningless and religious life restrain to some words and rituals. Hence, honesty is a comprehensive phenomenon that regulates attitudes and behaviors of individuals towards every people starting from himself, and everything around, even the smallest creature just because it is created.

STRUCTURED ABSTRACT

An investigation on honesty is equal to a research which aims to focus on the society and the individual. The language gives information about the society which lived in about what people think and how people understand and behave. However, value erosion or the level of value understanding may change. So, in this case, a concept related to the value may markedly have a meaning loss. The same situation matters for honesty.

This concept referring to "the situation of being accurate and honest, a proper behavior, harmony between thought and reality, righteousness, and justice (TDK 2017)" in Turkish corresponds with integrity and authenticity in English as well as "being honest and truthful (OWD, 2012: 376)". Also, honesty is mentioned by "sıdk, istikamet, emin, vefa, adl, seva" in Arabic. In terms of linguistic, honesty is a rich concept as it has many behavioral aspects and uses various terms of own dimensions.

Islamic literature discusses honesty as a considerable value which comes after faith and affects all actions based on emotion, thought, and

behavior. Research matters this value examining several concepts such as "sıdk", "istikamet", "seva", "emin", "vefa" ve "adalet".

The concept of "istikamet" (integrity) is a highly central term in Islamic perspective. In fact, the following hadith of the prophet Muhammed pointed out its characteristic within a diverse content of Islam: "Say that I have faith in Allah, and then become aboveboard (Müslim, İman:62; Tirmizi, Zühd: 61; İbn Mace, Fiten: 12)." Also, he indicated how difficult honesty, staying honest in every situation, and keeping honesty continuous is. The integrity that refers to such an extensive and arduous process for religiosity and religious life is mentioned by a verse in Quran as follows: "So remain on a right course as you have been commanded (Hud:112)".

It is important to address how a psychological mood would arise, personality would be affected, and individuals would be removed from aimed society ideals when honesty not performed by people. Therefore, we should address the opposite concepts of honesty shortly.

"Kezibe" is one of the important opposite concepts, meaning lie. It is a statement whose owner thinks differently. Not only a statement may be a lie, a behavior may also be a lie. A person behaving differently than the realities of his inner world is such an example. Dishonesty is contrary to "sıdk" (Migati, 2006:892). The prophet Muhammed stated that believers have some negative features as they are human beings; however, they would never be the liar (Muvatta, Kelam:19). This hadith is a remarkable clue, showing the most dangerous erosion shapes on lying.

The mental and spiritual connection with Allah is not based on a coercion. This connection which runs with a voluntarist tendency is dynamic, not stable. So, the human being, who has a conscious relationship, aims to maintain his/her life by following His principles and to have a close relationship with him (Karaca, 2015: 71). As religious life and religiosity are phenomena happening in this world, limited life course and all happenings during this time matter. World life is not a primary goal in Islam, but this life is the sole way of the afterlife.

Honesty is such a keyword that includes many moral values within. No action has religious or moral value without honesty. Although an action, for instance, seems right, it does not mean right if the intention is not good and this hurts religiosity since religion and life did not go together. Thus, honesty is an existential disposition that makes self-judgments from top to toe, not only seems right but actually is right, reaches out to intention and beyond, and nests in the characteristics which feed intention. Judging whatever comes and goes in the mind without looking at this disposition makes religiousness meaningless and religious life restrain to some words and rituals. Hence, honesty is a comprehensive phenomenon that regulates attitudes and behaviors of individuals towards every people starting from himself, and everything around, even the smallest creature just because it is created. Since a religion calls itself as "straight path (Rum, 30:30; Beyyine, 98:5)" and the messenger of the religion is called by "trustworthy", the answer is partially given to the question of "why honestly?"

Turkish Studies

In conclusion, if every negative behavior harbors bad intention and first address of that bad intention is himself, then there should be more focus on studies about why the concept of religion and religiosity built on honesty, and why a religious individual, or a human in general, must be on the path of honesty in order to be called as “human”. These studies could help us to better understand the religious life, which is a bipolar phenomenon but on honesty scale, based on the world and the afterlife. Otherwise, religiosity, which means merging the religion and worldly life, neither can be found in the survey papers nor can truly be understood in daily life.

Keywords: Integrity, religiosity, religious life, character, psychology, philosophy.

GİRİŞ

Doğruluk, görülmeden ve eylem halinde ortaya konmadan ne olduğu tam olarak anlaşılabilen, daha çok deneyimlenen, içsel olarak tecrübe edilen bir olgudur. Doğruluk kavramının çok boyutlu oluşu, algılanan bazı özelliklerinin bireyden bireye değişmesi, birden fazla kavramla ilişki içinde olması, soyut ve somut durumlarının bulunması, üzerinde konuşulmasını ve çalışılmasını benzer soyut kavramlar gibi zorlaştırmaktadır.

İnsanların kavramsal düzlemde ne olduğunu tam olarak bilmeseler de doğrulukla ilgili muhakkak söyleyecek sözleri vardır ve bu durum günlük hayattaki sohbetlerin bir parçasıdır. Görülen her tür haksızlık ve zulüm karşısında insanların eleştirileri hep doğruluk yayından fırlatılır. Doğru olmadığından çokça şikâyet edilen bir hayatın içinde yaşarken, şikâyet edenlerin nasıl doğru kalabildiği doğrulukla ilgili en dikkat çekici durumdur. Çünkü doğruluk, hep başkalarında aranır ve hiç kimse aksi bir durumu kendisine yakıştırmaz. Doğruluk, aranan ve istenen bir durumdur ama “Bu nasıl olacak?” sorusu üzerinde durmak, doğruluğu aramak ve onu istemek kadar kolay değildir.

Ahlaki bir değer olan doğruluk, İslam dini esas alındığında, imandan sonra gelen ve uyulması gereken bir değerdir. Din psikolojisi açısından bakıldığında ise doğruluk, iman ve hayat bütünleşmesini sağlayıp dindar bireyi ve dini hayatı ortaya çıkaran, iki temel faktörden biridir. Dolayısıyla doğruluğun, dini, ahlaki ve psikolojik bir doğası vardır. E. Fromm’a göre ahlaki norm ve değerlerin insanın kendisini, yani kendi güçlerini, yeteneklerini ve imkanlarını gerçekleştirmesi bakımından hayati bir önemi vardır. Ahlaki sorunlar tüm kişiliğin incelenmesinden ayrılamaz. Çünkü, bireyin değer yargılarının onun davranışlarını belirlediğini, ruh sağlığının ve mutluluğunun bunların geçerliliğine bağlı olduğunu, nevrozların son tahlilde bir ahlaki başarısızlığın belirtisi olduğunu, birçok durumda nevroitik bir belirtinin ahlaki bir çatışmanın özel bir ifadesi olduğunu, psikanalitik tedavinin başarısının kişinin ahlaki sorunlarını anlamaya ve çözmeye bağlı bulunduğunu öne sürer (Fromm, 1994: XXXIV).

Bu çalışma, “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol! (Hud, 11: 112).” ayeti üzerinden bireysel ve toplumsal yaşamın adeta temel dinamiği haline getirilmesi istenen doğruluk kavramını konu edinmektedir. Araştırmada öncelikle, doğruluk kavramının Batı ve İslam kültürü çerçevesinde kısa bir analizi yapılacak, daha sonra İslam dini açısından, “doğruluğun neden dindarlığın kurucu unsuru olduğu” problemi üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu çalışma, evrensel kavramların kendi değerlerimiz üzerinden yeniden ele alınıp incelenmesine, özellikle dindarlık veya dini hayatla ilgili çalışmalarda kullanılan ölçüklerin bu değerler çerçevesinde yeniden düzenlenmesine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

1. Doğruluk Kavramı:

Doğruluk kavramını incelemek, genelde içinde yaşanılan toplumu özelden ise bireyi inceleme ve anlamaya çabasına denktir. Çünkü dil, içinde yaşanılan toplumun ne düşündüğü, nasıl düşündüğü, nasıl anladığı ve nasıl eyleme geçtiğiyle ilgili bilgiler verir. Ancak bazen toplumun yaşadığı değer kaybı veya değeri anlama düzeyi farklılaşabilir ve bu durumda o değerle ilgili kavram ciddi bir anlam kaybına uğrayabilir. Benzer bir durum doğruluk kavramıyla ilgili de söylenebilir.

Türkçede “doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, düşüncenin gerçekte uyuşması, dürüstlük, adalet (TDK, 2017)” gibi anlamlara gelen doğruluk kavramı, Batı literatüründe genellikle “honesty: dürüst, doğru sözlü olma (OWD, 2012: 376).” kavramıyla ifade edilse de integrity, authenticity gibi kavramlar, doğrulukla ilgili çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır. Arapçada “sıdk, istikamet, emin, vefa, adl, seva” gibi terimlerle ifade edilen doğruluk kavramı, davranışsal açıdan pek çok yönünün bulunması ve her yönüyle ilgili farklı kelimelerin kullanılması bakımından dil açısından zengin bir kavramdır.

Öncelikle Batı literatürü açısından bakıldığında doğruluğun “honesty” gerçeği söylemek “telling the truth”, dürüstlük “frankness”, güvenilirlik “authenticity”, samimiyet “sincerity”, tam olma-bütünlük “integrity”, doğru sözlülük “truthfulness”, vicdanlı olma “scrupulousness”, açıklık-tarafsızlık “candor” gibi kavramlarla yakından ilişkili olduğu görülürken; ikiyüzlülük “duplicity”, ihanet “treachery”, dolandırıcılık “fraud, deceit”, hile-aldatma “deception”, sahtekarlık “falsehood”, yalan söylemek “lying” gibi kavramlarla da zıt anlamlı olarak kullanıldığı görülür (Tureng, 2017).

Seligman ve arkadaşlarının çeşitli karakter özellikleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada doğruluk, 24 karakter gücünden biri olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada “honesty” yerine ‘integrity’ kelimesi ile ifade edilen doğruluk, “kişinin herhangi bir hile ya da sahtekarlığa başvurmaksızın samimi bir şekilde gerçeği dile getirmesi, his ve davranışlarının sorumluluğunu üstüne alması” şeklinde açıklanmıştır. Bütünlük, dürüstlük, doğruluk, sağlamlık, tamam olma ve istikamet anlamlarına gelen kavram, bu yönüyle “honesty” kelimesinden daha geniş anlamlıdır (Seligman, 2004: 606).

Integrity, authenticity, ve honesty kelimelerinin çoğu kez aynı anlamda kullanılmasına rağmen farklı anlamlarının da olduğuna dair görüşler ele alındığında, bu üç kelimenin anlamının ayrıştırıldığı görülür. Honesty, eylemsel doğruluğu ve kişilerarası samimiyeti ifade ederken authenticity, duygusal gerçekliği ve psikolojik derinliği ifade etmektedir. Integrity ise ahlaki üstünlük ve iç bütünlük anlamlarına gelir. Araştırmacılara göre integrity, ahlaki karakter açısından bu terimler arasında en genel ifadeye sahip kavramdır. Seligman’ın 24 karakter özelliği içerisinde koyduğu dürüstlük/doğruluk ifadesini “integrity” kavramıyla kullanmasının sebebi, bu kavramın doğrulukla ilgili en genel anlamı içeriyor oluşudur (Seligman, 2004: 607). Doğruluk “honesty” ve bütünlük “integrity” ile ilgili farklı araştırmalarda, bu iki kavram arasında bir ayırım yapmanın gerekli olduğu, çünkü doğruluğun bütünlük için gerekli ama yeterli bir koşul olmadığı belirtilmiştir (Becker, 1998:158). Düşünce ve davranış bütünlüğü, ahlaki kaidelere gönülden bağlı olma ve samimi bir ahlaki bilinçle hareket etme, sözünün eri olma ve inandıkları uğruna yaşama gibi geniş bir anlam bütünlüğüne sahip olan “integrity” kavramı, bireyin tümüyle tutarlı bir kişiliğe sahip olmasının ifadesidir. Öyle ki, bireyin söyledikleri ve yaptıkları, her durumda birbiri ile uyumludur, çelişki göstermez. Şunu da ifade etmek gerekir ki, düşünce ve davranış bütünlüğü, gerçeği başkalarına ifade etmek anlamına gelen “honesty” den bu yönüyle de farklıdır. Düşünce ve davranış bütünlüğü, öncelikle bireyin gerçeği kendisine ifade etmesi yani kendine karşı dürüst olması durumudur. Çünkü aldatmanın en tehlikeli türü bireyin kendisini aldatmasıdır. Kendi kendilerini aldatmaya meyilli ya da bunu alışkanlık haline getiren bireyler, sürekli olarak haz ve arzuları doğrultusunda davranmaya ve bu davranışlarını haklı gösterecek sebepler bulmaya oldukça yatkındır (Lickona, 2004: 10).

Batı’da doğrulukla ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında, çalışmaların başta eğitim (Deitte, 2006: 21-26; North, 2009: 125-132) olmak üzere, psikoloji (Bussey, 1999: 1338-1347; Ning, 2007: 2130-2155) ve ekonomi (Charness, 2000: 425-451) gibi alanlarda daha çok yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmalarda, insanların neden yalan söyleyip aldattığına ilişkin bulguların yanı sıra, çalışanların hile veya rüşvetle ilgili durumları veya böyle durumlarda nasıl tepki verdikleri; çocukların gerçeği söyleme, yalana başvurma ve aldatmaya yönelik davranışlarına sebep olan etmenlere sıkça atıfta bulunmaktadır. Örneğin, 19. yüzyıl Çinli bilim adamı Feng Guifen, İngiliz ekonomik başarısını dört nedene bağlı olarak açıklamaya çalışırken; dördüncü nedeni, gerçeği dile getirme ve sözüne sadık kalma eğilimi, yani doğruluk olarak nitelemiştir. Çünkü, insanlar yeterince dürüst olduğunda, çok basit sözler bile resmi sözleşme gibi işlem görmekte, resmi sözleşmelerin yazılmasının veya uygulanmasının zor olduğu durumlarda bile bu durum, güven üzerine dayalı, beraber iş yapabilme fırsatı sağlamaktadır (Hugh-Jones, 2016: 1). Feng Guifen’in bu teorisinin ne kadar doğru olabileceğini görmek amacıyla, 15 ülkenin dürüstlük seviyelerini araştırmak ve karşılaştırmak üzere yapılan bir araştırmada, doğruluğun ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkilediğine dair bir miktar destek görülmüştür (Hugh-Jones, 2016: 17-18) .

Yine yöneticiler arasında yapılan bir araştırmada, iş başvurusunda bulunan adaylarda, dürüstlük ve bütünlüğün en önemli özellik olduğu vurgulanarak, bireyin iş yerindeki bazı ahlaki erdemlere ne kadar uyup uyamayacağı veya bu erdemlere ne kadar sahip olduğunun belirlenmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Çünkü doğruluk, gerek çalışma hayatı gerekse ahlaki davranış için çok önemli bir zemin olarak kabul edilmektedir (Vadi, 2006:7).

İslâmî literatürde doğruluk kavramı, imandan sonra gelen, bütün eylemler üzerinde, duygu düşünce ve davranış ekseninde etkili olması beklenen bir değer olarak ele alınır. Bu durum, başta “sıdk” fiili olmak üzere, “istikamet”, “seva”, “emin”, “vefa”, ve “adalet” gibi birçok kavramla ele alınır.

Sıdk kavramı, daha çok sözün doğruluğu ile ilgili kullanılır. Sözün doğruluğu ise iki şarta bağlanmıştır. Birincisi, söylenen sözün gerçekliğe uygunluğu; ikincisi ise söylenen sözün bireyin içindeki düşünceye uygunluğudur. Bunlardan birindeki sıkıntı, o sözün doğru olma vasfını yitirmesine sebep olur. Gerçeğe uygun olduğu halde bireyin içindeki düşünceyle çelişen bir söz, kısmen ya doğru kabul edilir ya da edilmez. Yani, o söz, doğruluk bakımından şüphelidir. Bu sebeple sıdk sahibi olma anlamındaki doğru kişi, inandığını söyleyen ve söylediğine inanan kişidir. Özü sözü bir ve doğru söylemeyi alışkanlık haline getirmiş kişilere ise “sıddık” denir (Migati, 2006: 563). Kur’an, sıdk sahibi olarak anılmayı, “hedeflenmesi ve yaşanması gereken bir değer” olarak sunar (Şuara, 26: 84).

Doğrulukla ilgili diğer bir kavram olan istikamet kelimesi, kökü ve türevleri bakımından “dikilerek ayağa kalkmak, doğrulmak, sorumlu olmak, bir işe girişmek”; “bir şeyi düştüğü yerden kaldırıp düzeltmek ve artık onun düz, doğru kalması için çaba göstermek” anlamlarına gelir. Yine istikamet kelimesi, eğrilikleri düzeltmek anlamına da gelir ki bu yönüyle hata ve günahlarla topyekün mücadeleyi ifade eder. Her doğru iş, istikamet sahibi olmak anlamına gelmez. İstikamet sahibi olmak, bir yandan yanlışları düzeltmeyi, diğer yandan doğruluk üzerinde sabit ve kararlı olmayı ifade eder. Araplar tek tek yapılan doğru işler için “sahih ve savab” kelimelerini kullanırken, istikamet sahibi kişiyi söz, düşünce ve fiillerinde doğru olan; doğruluğu, kişiliğinin her zerresinde barındıran birey olarak tanımlar. Bu yönüyle istikamet, doğruluk söz konusu olduğunda toplam değeri ifade eder. Yani yanlışlar arasındaki bir ya da birkaç doğru, istikamet olarak nitelendirilmez (Migati, 2006: 877-879). Dolayısıyla istikamet kelimesi, doğruluğu “olmak” ve “kalmak” gibi iki eylem üzerinden ifade ettiği için doğrulukla ilgili kesintisiz ve hayat boyu devam eden bir süreci sembolize eder.

İstikamet kelimesi o kadar merkezi bir kavramdır ki, Hz Peygamber, kendisinden İslam hakkında kapsamlı bir söz talep edildiğinde “Allah’a iman ettim de, sonra dosdoğru ol (Müslim, İman: 62; Tirmizi, Zühd: 61; İbn Mace, Fiten: 12)” buyurmuştur. Hatta, “Beni, Hud suresi ihtiyarlattı (Tirmizi, Tefsir: 57).” diyerek doğruluğun, her şartta doğru kalmanın ve doğruluğu sürekli ayakta tutmanın ne kadar zor bir süreç olduğuna işaret etmiştir. Dindarlık veya dini hayat için bu denli kapsamlı ve zor bir süreci anlatan istikamet kelimesi, Kur’an’da “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol! (Hud: 112)” ayetiyle ifade edilir.

İstikametın doruk noktası “seva” kelimesidir. Seva, düzeltmek, doğrultmak, eşitlemek, bir tutmak, her şeyin orta yolu, anlamlarına gelir (Migati, 2006:668).

Doğrulukla ilgili diğer bir kavram olan “adelet” ise iki şeyi bir kılmak, eşitlemek, sağlam iş yapmak, düzeltmek anlamlarına gelir. “Seva” ve “adalet” kelimeleri Kur’an’da aynı ayette güzel yapmak, düzeltmek anlamında beraber kullanılmışlardır (İnfıtar, 82: 7).

Söz ve uygulamalarında hakkaniyetli davrandığı için kendisinden hoşnut olunan kimselere “adil” denir. Adalet kelimesi, zulmün zıddıdır. Bunun yanı sıra adalet kelimesinin içiresinde “sapma” anlamı da vardır. Bu durum daha çok adil olması beklenen kimselerin adaleti kullanarak keyfi ve nefsi uygulamalara başvurup haksızlık yapmalarını ifade eder (Migati, 2006: 688).

“Bir gün Mahzunoğulları kabilesinden Fatıma adında asil bir kadın hırsızlık yapmıştı. O kadının cezalandırılmaması için ashabdan Hz. Üsâme b. Zeyd’i, Hz. Peygamber’e gönderdiler. Bu duruma çok kızan ve üzülen Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Nasıl oluyor da bazı kimseler, Allah'ın kanunu karşısında aracı olmaya kalkışıyor. Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden asil, ileri gelen birisi hırsızlık yapınca, onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca, onu cezalandırıyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun da cezasını verirdim (Buhari, Hudüd: 12; Müslim, Hudüd: 9).” Bir şefkat peygamberini adalet karşısında bu denli kararlı olmaya sevk eden, adaletin ortadan kalkmasıyla insanı koruyacak bütün değerlerin adeta geçersiz sayılacağına ilişkin sosyal ve hukuksal gerçekliktir. Doğruluğun eylemsel yanını temsil eden adalet, doğruluğun toplumda var olup olmadığıyla ilgili olarak bakılacak ilk olgudur.

Tasdik etmek, kalben benimsemek anlamına gelen “emin” kelimesi, kavram olarak korkunun zıddı olarak kullanılırken, eylem olarak ihanetin zıddı anlamına gelir (Migati, 2006: 30).

Sözünde durmak, sözün tam olması, konuştuğunda doğru konuşmak anlamlarına gelen vefa kelimesi ise aynı zamanda işin hakkını vermeyi, herhangi bir işi hakkıyla yapma ve tamamlamayı ifade eder. Vefa kelimesi aldatmanın, ihanetin, haksızlığın zıddı olarak da kullanılır (Migati, 2006: 1165).

Doğruluğun olmadığı yerde nasıl bir psikolojik havanın oluşacağı, kişiliğin bundan nasıl etkileneceği, bu durumun bireyleri hedeflenen toplum idealinden bireyleri nasıl uzaklaştıracağına dair ipuçları elde etmek için doğrulukla ilgili zıt kavramlara kısaca değinmek gerekir.

Doğrulukla ilgili zıt anlamlı kavramların başında yalan “kezibe” gelir. Yalan, bireyin söylediği sözden farklı düşünmesidir. Sadece sözün yalanı olmaz, davranışın da yalanı vardır. Kişinin içindeki hakikate ters davranışlar sergilemesi yine böyle bir durumdur. Yalancılık, doğruluğun “sıdk”ın zıddıdır (Migati, 2006: 892). Hz. Peygamber’in, “İnanan bireyde, insan olması sebebiyle bir takım olumsuzlukların bulunabileceğini ama asla yalancı olamayacağını” ifade etmesi (Muvatta, Kelam: 19), bozulmanın en tehlikeli şeklinin yalan üzerinden gerçekleştiğine dair önemli bir ipucudur.

Saklanarak gizli bir şekilde yol almak, yoldan değil yolun altından gitmek (gizli tünel) anlamlarına gelen nifak kelimesi ise, köstebeğin yerin altından tünel açıp gitmesini ifade etmek için kullanılır. Nifakta, hakikate inanmadığı, benimsemediği halde inanmış gibi görünmek vardır. Nifak, bu anlamda hakikat karşısında bireyin tükenmişliğini, ifade eder (Migati, 2006: 1063).

Doğrulukla ilgili zıt anlamlı kavramlardan bir diğeri de “hane” dir. Hane, vefa, söz ve emanet konusunda kusurlu olmayı ifade eder. Aynı zamanda kavram, sadece başkalarına ihanet etmeyi değil kişinin kendine ihanet etmesi anlamına da gelir. Bu sebeptir ki ihanetin adresi önce kişinin bizatihi kendisidir. Dolayısıyla her olumsuz davranış içinde gizli bir ihanet barındırır (Migati, 2006: 303-304).

İslâmî literatürde doğruluk kavramının kullanım şekilleriyle ilgili olarak verilen bu kısa bilgiler amel/eylem denilen etkinliğin doğrulukla anlam kazandığına, bir ruha büründüğüne vurgu yapmaktadır. Her insanın, bulunduğu her ortamda, iletişime geçtiği her insandan ilk beklentisi olan ve yokluğunu gördüğünde onu isyan ettiren doğruluk kavramı, belki de yaşanması yazıldığı ve söylendiği kadar kolay olmadığından, gerek eğitim sisteminde gerekse bilimsel çalışmalarda yeteri kadar yer bulamamaktadır. Konumuz açısından bakıldığında ise sorulması gereken kritik soru şudur: Eylemi bu denli değerli kılıp ona anlam katan doğruluk kavramı, dindarlığın neresinde bulunur?

2. Dindarlığın Diğer Yarı: Doğruluk

Allah ile kurulan ruhsal ve manevi ilişki, herhangi bir zorlama üzerine inşa edilmiş değildir. Gönüllü bir yönelişle gerçekleşen bu ilişki durağan olmayıp son derece dinamiktir. Çünkü Allah ile bilinçli bir ilişki içine giren insan, hayatını O'nun tavsiyeleri doğrultusunda hayatını tanzim etmeye başlamakta, O'na yakınlaşmaya çalışmaktadır. İşte bu girişimler dini hayatı ortaya çıkarmakta ve hayatını inancıyla bütünleştirmeye çalışan böyle bireye dindar denmektedir (Karaca, 2015: 71). Dolayısıyla dini hayat veya dindarlık, dünya hayatında gerçekleştirilen bir olgu olduğundan zamanla sınırlandırılmış yaşam ve onun içindekiler, bu sürecin gerçekleştirilmesinde önem arz eder. İslam dini açısından yaşamın kendisi hedef olarak gösterilmese de ahiret yurduna yaşam yolundan gidilir.

İslam dini sadece ölüm ve sonrasını anlamlandıran, bunun için birtakım ibadet ve kurallar koyan ve dünya hayatını ihmal bir din değildir. İmandan sonra istikamet sahibi olmayı yani söz, düşünce ve eylemlerinde doğru kalıp her daima doğruluğu ayakta tutmayı, yanlışı nerede olursa olsun düzeltmeyi, adaleti, yaptığı işin hakkını vermeyi, yaptığı her hakkıyla yapmayı ve tamamlamayı bir hedef olarak gösterir (Fussilet, 41: 30; Ahkaf, 46: 13). Doğru olmayan, hilekar, aldatmaya meyilli, sözü yalan dolu ve yüzü riya ile boyalı birey veya bireylerle Allah ve Peygamber'inin hedeflediği inanç merkezli bir ahlak düzeninden bahsetmek ne kadar mümkündür? Bu durumda dindarlık veya dini hayatın, özü itibarıyla inanç ve doğruluk üzerine kurulu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hz. Peygamber'in -en çok da ümmetini düşünerek- “Beni ihtiyarlattı!” dediği yükü ağır, samimiyeti kesin, alın teri fazla, derdi çok ve menzili uzun olan bu zorlu süreç, başka nasıl ifade edilirdi?

Doğruluk, bütün ahlâkî vasıfları kendinde toplayan anahtar bir kavramdır. Bir eylem, doğruluk süzgecinden geçmemiş olan hiçbir eylemin dini-ahlaki bir değeri yoktur. Örneğin, bir eylem yapılış itibarıyla doğru gözükmese dahi niyet doğru değilse, inanç - hayat bütünleşmesi gerçekleşmeyecek, dindarlık süreci yara alacaktır. Dolayısıyla doğruluk, dıştan içe doğru kendi sorgulamasını kendisi yapan, sadece eylemde gözükmeyen, eylemi ortaya çıkaran niyete kadar uzanan ve dahası, niyeti besleyen karakteri kendine yuva yapan, kişiliği madden ve ruhen ayakta tutan, varoluşsal bir mayadır. İnsan bilincine düşen ve oradan eyleme dönüşen ne varsa, bu mayayla yoğrulmadan değerlendirilmeye tabi tutulduğunda, dindarlık anlam kazanmayacak, dini hayat denilen olgu sadece birtakım söz ve ritüellere hapsedilmiş olacaktır. Demek ki doğruluk, önce bireyin kendisinden başlamak üzere ilişkili olduğu bütün kişi ve çevrelere karşı, hatta yaratılan olmasından dolayı bütün varlıklara karşı dahi, davranış ve tutumlarını düzenleyen kuşatıcı bir değerdir. Kaldı ki

bir din “ kendisini dosdoğru yol (Rum, 30: 30; Beyyine, 98: 5)” olarak tarif ederken doğruluk kavramını kullanıyorsa ve bu dinin peygamberi, daha peygamber olmadan önce “emin” sıfatıyla anılıyorsa, “neden doğruluk?” sorusunun cevabı da kısmen verilmiş demektir.

Doğruluk kavramıyla ilgili belki de en büyük yanılsama onun sadece bir davranış kalıbı olarak görülmesidir. Bilindiği gibi davranış özellikleri “üçüncü bir kişi tarafından gözlenebilen eylemler olarak tanımlanır. Cesur, mert, alçakgönüllü gibi davranış özellikleri dışardan bakan insanların değerlendirmeleridir. Bununla birlikte, bu gibi davranış özelliklerinin temelinde bulunan itkiler (eyleme iten neden) araştırılacak olursa, belli bir davranışın, birbirinden farklı birçok karakter özelliğini kapsamış olduğu görülür. Cesur davranan bir insan, başkalarını kendine hayran bırakmak için duyduğu şiddetli isteği tatmin etmek amacıyla belli durumlarda hayatını tehlikeye atabilir veya hayal gücünden yoksun olduğu için bu şekilde hareket etmiş olabilir, böylece kendisini bekleyen tehlikeyi bilmediği için cesur davranabilir. Cimrilik gibi olumsuz bir davranış ise, bir insanın ekonomik durumunun gerektirmiş olduğu zorunluluktan kaynaklanabilir (Fromm, 1994: 75-76). Dolayısıyla dışarıdan bakıldığında olumlu gibi gözükken bir davranışın temelinde olumsuz bir saik olabilirken, çevre tarafından yadırganan bir davranış, tamamen maddi zorunluluktan dolayı yapılmış olabilir. Bu bağlamda dışarıdan bağımsız bakıldığında ne cesaret erdemli bir davranış ne de cimrilik kötü bir davranıştır.

Eylemler sadece sonuçlarına göre değerlendirilmez. Bir eylemin hangi itkiden dolayı gerçekleştirildiği kendi başına önemlidir. Bu itki sadece eylemi gerçekleştirenin değerlendirmesine bağlı değildir. Bu sebeple, eylemin ahlaki olarak değerlendirilmesinde, davranışa neden olan etken belirleyici bir rol oynar. Konuyla ilgili olarak Kant, “ahlakın bir karakter sorunu olduğu ve ahlak eğitiminde “ilk girişimin ve nihai amacın” karakter oluşturmak” olduğunu ifade etmiştir (Kant, 1991: 95). Öyleyse neden doğruluk sorusunu biri psikolojik diğeri felsefi olmak üzere iki açıdan ele almak uygun olabilir.

Doğruluk bir erdemdir ve erdem bir karakter durumu veya eğilimdir. Karaktere sahip olmak, bir anlamıyla karakter özelliklerine yani bir erdeme sahip olmak demektir. Eğer bir düşünce ve eylem kalıbı ahlaki seçim konusunda güçlü bir şekilde baskılara, isteklere, zorluklara ve başkalarının ısrarcı beklentilerine karşı koyuyorsa o kişi güçlü bir karaktere sahiptir (Kupperman, 1991: 14). Karakterin incelenmesi ise her şeyden önce insanı harekete geçiren kuvvetlerle ilgilidir. Bir insanın hareket etme, hissetme ve düşünme biçimi yalnızca gerçek durumlara gösterilen akıllıca tepkilerin sonucu değildir; büyük ölçüde, o insanın karakter özelliği ile belirlenmiştir (Fromm, 1994: 77). Bu sebeple, doğruluğun karakterden başlayarak niyet ve eyleme doğru incelenmesi önemlidir.

Doğru kişi ile karakterli kişi, iki ayrı betimleme gibi gözükse dahi, ikisi de “ahlaki bakımdan tutarlı ve bütünlük sahibi kişiyi” ifade eder. Bu bağlamda, doğrulukla karakter arasında çok yakın bir ilişki vardır. Karakterli bir kişi, içinde doğruluk bulunan bireyi anlatırken; karakterli kişi, doğrulukla ilgili zıt anlamlı kavramların hemen hemen bütün özelliklerini içinde barındıran bireyi temsil eder. Dolayısıyla bura bahsedilen karakterli kişilik durumu, bir karaktere “erdem” sahip olmamayı ifade eder. Bu yüzden karakterli, “hiçbir karakter özelliği olmayan kişi değil, daha çok ne zaman nasıl davranacağı bilinmeyen veya kestirilemeyen, en küçük menfaatinde başkalarını satan veya onlara karşı dürüst davranmayan, duruma göre hemen değişebilen, fırsatçı kişidir. Karakterli kişi tutarsızdır, ahlaki ve kişisel bütünlüğü yoktur. Zalim ve adil olmayan bir kişi, kötü karakterli bir kişi olarak tanımlanırken (Yazıcı, 2011: 24)”, karakterli insanı en iyi onun “sinsi” özelliği anlatır:

“ Sinsi kişi, bir şey satarken satmadığını, satmazken de sattığını; bir şey duyunca duymadığını, gördüğünde görmediğini, konuştuğu halde onu hatırlamadığını, bazen araştıracağını, bazen bilmediğini, bazen şaşıtacağını, bazen zaten kendisinin de böyle düşündüğünü söyleyen çelişkili bir tiptir. Arkasından çektiği kimselerle yüz yüze geldiğinde onları över; kötü duruma

düştüklerinde ise onlarla birlikte üzülebilir (Theophrastos, 1998: 21).” “Sinsi insan her zaman kötülük yapma eğilimi göstermez, öyle olsa kötülüğü her durumda anlaşılacağı için sinsiliği kalmaz. Ona karakersiz denmesinin sebebi, iyi karakterli görünüp kötülük yapmasıdır. Asıl davranışlarını gizleyip kendisini herkes gibi ahlaklı göstermeye çalıştığından insanların kolayca güvenini kazanabilir. İnsanlar, “sırtımdan bıçaklandım” sözünü, bilinçli olarak ahlaki bakımdan tutarsızlık gösteren bu tipler için kullanır (Yazıcı, 2011: 25).”

Bunun yanı sıra gücü ve kapasitesi ölçüsünde elinden geldiği halde çevresindeki erdemsiz davranışlara karşı durmayan, onları görmezden gelen, gücü olduğu halde “Ne yapabilirdim ki?” gibi mazeretlere sığınan veya kendisini tehlikeye atmak istemeyen birinin de güçlü bir karaktere sahip olduğu söylenemez (Yazıcı, 2011: 27). Çünkü istikamete sahip olmak sadece doğru olmak ve doğru kalmakla ilgili bir durum değil aynı zamanda yanlış da düzeltmeyi, doğruluğu ayağa kaldırmayı ifade eder.

Kur’an-ı Kerim’e bakıldığında “dosdoğru olmayı” beceremeyenlerin nasıl bir insanlık ve dolayısıyla dindarlık çıkmazında olduğu açıkça görülebilir. Bireyin içindeki hakikate ters davranışlar sergilemesi ve bireyin söylediği sözden farklı düşünmesi anlamına gelen yalan; hakikate inanmadığı ve onu benimsemediği halde inanmış gibi görünen ve bu anlamda hakikat karşısında bireyin tükenmişliğini ifade eden nifak; vefa, söz ve emanet konusunda kusurlu olmayı ifade eden, aynı zamanda her ihanet ettiğinde, başkalarından önce kişinin kendisine ihanet etmesi anlamına gelen hane kavramları, “karakersiz” tiplmesini ilahi bir üslupla açıklamaktadır.

Felsefi açıdan doğruluk kavramı, Batı felsefesinin tarihsel olarak sınıflandırdığı üç tip insan tanımı üzerinden açıklanabilir: Sıradan insan, tür- kavram olarak insan ve yaratıcı insan (Özcan, 2016: 27). Bu tanımlamayı, dindarlık kavramına uyarlayarak “sıradan dindar, tür olarak dindar ve yaratıcı dindar” şeklinde anlamak, dindarlık-doğruluk ilişkisinin aydınlatılmasına katkı sağlayabilir.

Tür ya da kavram olarak “insan”, dilde sadece bir “ad”dır, bir sözcüktür, felsefede ise bir terimdir. Tür olarak “insan”, içi boş bir kavramdır. Bu kavramın içi doldurulmadığında “şu gördüğünüz şey bir insandır” sözüne karşılık olarak rahatlıkla, “ya nedir” yanıtı verilebilir. Tür olarak insanın herhangi bir hayvan türünden çok büyük bir farklılığı, değer yaratacak, yani onu diğerlerinden ayırt edecek bir özelliği yoktur; ancak bir derece ve görünüş farklılığı olabilir (Özcan, 2016: 361-364). Sıradan insan ise başıboş bırakılmaması, yönetilmesi, yönlendirilmesi gereken, üstünden baskı kalktığında isyan eden, düşünmeyen, sorgulamayan, tercihte bulunabilme gücünden yoksun bir tiptir. Bu tiplere, bireysel yarar, çıkar, ilgi, maddi kazanç gibi temel başlıklar etrafında toplanan haz alma, ilgi görme, mal-mülk edinme, zengin olma, ünlü olma gibi araç değerler hakimdir. Bu tip bireylerin olduğu toplum yaşamı, en başta insanın tarihsel olarak ortaya koyduğu değerleri harcamaya, onların değerlerini düşürmeye yönelir (Mengüşoğlu, 1988: 104). Yaratıcı insanın en temel nitelikleri ise içinde bir etik duygunun her zaman bulunması, yapıp etmelerinde insanlığı ve insanlığın değerlerini her zaman gözetmesidir. Bu tipler hemen hemen her durumda, doğru etik değerlendirmeler yapabilir ve eylemlerini buna göre düzenleyebilir (Özcan, 2016:372-373). Ancak bu tür etik değerlere sahip insanlar, insana özgü etkinlikleri amacına uygun şekilde gerçekleştirebilir (Kuçuradi, 1996:180).

İnsana olan bakışın tarihi niteliğindeki bu üç tip insan tanımlamasında yaratıcı insanı diğerlerinden ayırt eden özelliğin “etik-ahlaki değerler” olduğu ve bunu eylemleriyle ortaya koyduğu açıkça görülebilir. Stoa felsefesinin önde gelen isimlerinden ve aynı zamanda Roma İmparatoru olan M. Aurelius’un yaratıcı-doğru ve dindar insan hakkında söyledikleri dikkat çekicidir:

“Yapmakta olduğun şeyi gerçek bir insana yaraşır biçimde, azimle, gösterişten uzak, titiz bir ciddilik ve doğrulukla yapmaya çalış. Kendini tüm öteki uğraşlardan kurtar; her edimi, yaşamının son edimiymiş gibi yaparsan bunu başarırısın. Her türlü hafiflikten, ikiyüzlülükten, bencillikten ve

yazgının sana getirdiği her şeyden hoşnutsuzluk duymaktan kaçın. Dingin ve dindar bir yaşam sürmek için ne denli az şeyin gerektiğini göreceksin; çünkü tanrılar bu ilkelere uyan birisinden artık başka bir şey istemeyecektir (Aurelius, 2004: 41).

İlk çağ filozoflarından bu yana değişmeyen bu yaratıcı insan tanımı göz önüne alındığında, doğruluğun neden dindarlığın ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılabilir. Dindarlık kavramı, içi boş veya içi doldurulmadığında, inanan - inanmayan arasındaki farkı eylemsel olarak ortaya çıkarmadığında hangi anlamı ifade edebilir? Sadece tüketen, üretmeyen, iradesi zayıf, düşünmeyen, sorgulamayan, bireysel çıkarını her şeyin üzerinde tutan, dünyevi hazlar peşinde ömrünü geçiren ama bunu dahi beceremeyen insanlar (sıradan dindarlar) kime ne verebilir? “İnsan olmak için akıl sahibi olmak tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra dürüst ve adil olmak, içimizdeki hayvanlığı, insanlık, daha doğrusu Tanrılık yanımızın emrine vermek gerekir (Platon, 1988: 589).” diyen Platon aslında felsefi anlamda “yaratıcı insanı” dini anlamda “yaratıcı dindarı” tanımlamıştır. İnsanın akıllı, inanan, düşünen ve ekonomik bir varlık olması neden dünyayı daha yaşanılır bir yer kılmaz? Neden insan doymak bilmezken, insanın daha üstün bir varlık olduğu hayvan ihtiyacı kadar avlanır? İnsanla ilgili sorulabilecek bu sorular, İslam dini esas alındığında dindarlıkla ilgili temel problemlerdir. Kısaca “yaratıcı dindar tipi” nin yaşam içerisindeki eksikliğidir.

Gerek psikolojik açıdan gerekse felsefi açıdan kısa bir derleme yapıldığında, insanın içinde bir erdemin bulunması ve bu erdemin davranışlarla dışa yansması ve somutlaşması, insanın psikolojik açıdan karakterli, felsefi açıdan ise yaratıcı insan olarak tanımlanmasının adeta ön şartı olduğu görülebilir. “İman ettim de sonra dosdoğru ol!” sözü, “insanlık değeri” söz konusu olduğunda “birey ve Kutsal” birbirlerini tamamlayan olgulardır. Daha geniş bir ifadeyle, “İnsanlık”ın olmadığı yerde Kutsal’dan söz edilemeyeceği gibi, Kutsal’ın olmadığı bir hayatta “insanlık” değerinin anlam bulamayacağı açık bir göstergesidir.

İnsan için bir hayat projesi, varlık örgüsü önermek için, işte bu noktada, onun ontolojik ve mahiyet bakımından temellendirilmesi gerekir. Çünkü verilmiş her karar, nasıl bir değer ifade edilişi ise, bunun gibi, her tasarımı da mutlaka bazı değer ve yargılardan esinlenmekte ve ondan beslenmektedir. İnsan, “ Mutlak Kudret” karşısında varlığı silinmiş, ne mana ve etik ne de eylem düzeyinde hiçbir değer üretmeyen; daha da kötüsü, tayin edilmiş ve sınırları çizilmiş, kimliksiz bir “köle-kul” değildir (Kılıç, 2000: 11-13). O, iman ve doğruluk gibi, görünüşte biri uhrevi diğeri dünyevi ama her koşulda insani olan iki değerle anlamlandırılmış bir varlıktır. İman ve doğruluğu konuşmak, insanın iki özelliğinden bahsetmek anlamına gelmez. İnsanın pek çok özelliği vardır. Akıl, irade, sezgi, duygu, algı, eylem gibi... Burada bahsedilen, bu iki temel üzerine kurulmayan bütün insani özelliklerin, İslam dini ve belki de tarih serüveni göz önüne alındığında, yaratıcı olmaktan çok yıkıcı eylemlere dönüşeceği şeklindeki gerçekliktir. Ölümle nihayetlenen bu dünya hayatında ölmeyecek tek şey imanın motive ettiği, doğruluğun ise gerçekleştirdiği eylemlerdir. Bu iki değer tek ön koşulu vardır: o da özgürlüktür.

Bütün bu ifadelerden sonra ibadetlerini eksiksiz yerine getirmeye çalışan ve hatta namazlardan sonra ellerini açarak “Allah’ım beni doğru yola ilet” diye dua eden, dünya hayatına geri döndüğünde ise “kişisel çıkar” ve “doğruluk” arasında bir tercih yapması gerektiğinde çıkarımı önceleyen; din, sadece uhrevi hayatını düzenlemeye yarayan, günlük işlerinde, insanlarla olan münasebetlerinde “saf olmamak lazım, dünya işleri dinle diyanetle yürümez” diyen bir bireyin, dini hayatında “Kutsal” nerede bulunur? Bundan daha tehlikelisi, dini referansları hayatının her alanında kullanıp, din üzerinden çıkar sağlamaya çalışan ve bunu yaparken de kendisini Kutsal’a yakın gördüğü için Kutsal’ın da kendisine yakın olduğu düşüncesinden hareket eden, farkında olmadan veya bilerek narsisizmin kucağına düşen bir bireyin, dini hayatında gerçekten Kutsal var mıdır? Sadece Tanrı’dan uzaklaşmayla kibrin kucağına düşülmez. Bilindiği gibi Tanrı’nın varlığını kabul etmek; hiç kimsenin tanrı olamayacağını, her şeyi yapıp her şeyi bilemeyeceğini kabul etmek

Turkish Studies

demektir. Böylece insanın narsisizme kapılarak kendini putlaştırmasına kesin bir engel getirilmiş olur. Ancak, Tanrı'nın her şeyi bilme, her şeye gücü yetme niteliği, insanın Tanrı karşısında alçakgönüllü olmasına yol açacağına, bireyin kendisini Tanrı ile özdeşleştirmesine, bu özdeşleşme süreci içinde ise olağan üstü bir narsisizm geliştirmesine yol açabilir (Fromm, 2008: 73). Yoksulu doyurmayan ve yetimi itip kakanlara, namaz kılmalarına rağmen “yazıklar olsun! (Maun, 107: 1-4)” denilmesinin ardında bu ironi yatabilir. Dolayısıyla, dünya hayatına inmeyen, muamelat denilen, ilişkilerin hak ve hukuksal yanına fazla karıştırılmayan bir Kutsal, hangi dini hayatın bir ögesi olabilir?

Doğruluk sadece yaşanması gereken bir hal ve hayat içerisinde bulunması gereken bir olgu değildir. Yaşam serüveni boyunca dindar bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında her an onu ayakta tutmak için dikkat etmesi, çaba sarf etmesi gereken bir süreçtir. Birey doğru olmalıdır, gideceği yol doğru olmalıdır, yoldaş edindikleri doğru olmalıdır, bu yolda doğru işler yapmalı, doğruluğu sürekli ayakta tutmalı ve doğru olma konusunda bütün canlılara karşı kendisini sorumlu hissetmelidir. Dindarlığın tanımında bulunan, hayatını inancıyla bütünleştiren bireyden kasıt kanaatimizce budur.

Sonuç

Gözlenebilir olmayan soyut kavramlar, tanımlar aracılığı ile öğrenilir. Bir kavramın, ilişkili olduğu ve ilişkisinin bulunmadığı diğer kavramlarla birlikte verilmesi ve örneklerle somutlaştırılması, o kavramın öğrenilmesini kolaylaştırır. Biz de bu makalede, ilk önce doğruluk kavramını ilişkili olduğu ve olmadığı diğer kavramlarla birlikte ele alıp tanımlamaya çalıştık. Daha sonra ise İslam dini açısından kavramın etimolojik olarak neyi ifade ettiği hakkında özlü bilgiler verilerek, kavramın psikoloji biliminde ve felsefedeki önemine değinmeye çalıştık.

Doğruluk somut bir kavram değildir. Sadece davranışlarda ve davranışlardaki istikrarda orta çıkar. Bu sebeple doğrulukla ilgili kavram bilgisi, doğruluğun ne olduğunu bize anlatır. Doğruluğun nasıl yaşanacağıyla ilgili ise, önce aileden başlayarak okul, kitle iletişim araçları ve sosyal çevreye kadar uzanan bir doğruluk atmosferine ihtiyaç vardır. Bu atmosferden teneffüs edilmeden, birey doğruluk hakkında her ne öğrenirse öğrensin, duygu, irade ve davranış yönünden hep eksik kalacak, hedeflenen insan, dindar veya vatandaş tipi amacına ulaşamayacaktır.

Günümüzde “dindar nesil” yetiştirmekle, yoğun bir dini eğitim alan, ezan okunduğunda camiye koşan ve her haliyle dindar bir insan görüntüsü veren bir birey mi kastedilmektedir; yoksa aldığı dini eğitim ve yapmış olduğu ibadetlerle, çitçiye bağı – bahçesiyle yakından ilgilenen, insanlara zarar verdiğinden dolayı kazancı çok olsa da “gdo”lu ürünler kullanmayan, beslediği hayvanlar kilolu gelsin diye sentetik ilaçlar vermeyen, işini yaparken hakkaniyeti gözetten bir birey mi hedeflenmektedir? Öğrenciyse “ana babamın ve milletimin üzerimde hakkı var” deyip meşgul olduğu ilimin hakkını veren, kendisini geliştirip geleceğin nesillerine nasıl yardımcı olabilirim derdi güden bir gençlik mi istenmektedir? Dünyanın adeta “açık hava köle pazarı” olduğu, kiminin açlıktan kiminin obeziteden öldüğü, teknolojinin bir tehdit aracı olarak kullanıldığı bir zaman diliminde, insanlığın kurtuluşu için kendisini laboratuvara hapseden bir bilim adamı mı beklenmektedir? Ancak kesin olarak söylenebilir ki, dindarlığın yapısında bulunan iman ve doğruluk, bunları ve hatta daha fazlasını istemektedir.

Sonuç olarak, her olumsuz davranış içinde gizli bir ihanet besliyorsa ve bu ihanetin ilk adresi önce kişinin kendisiyse, din ve dindarlık kavramlarının neden doğruluk üzerine bina edildiği ve bir dindarın veya daha genelde bir insanın “insan” vasfını kazanabilmesi için neden doğruluk yolunda olması gerektiğine yönelik çalışmalara ağırlık vermek gerekir. Bu çalışmalar, dünya ve ahiret gibi çift kutuplu ama doğruluk terazisi üstünde bulunan dini hayatın, daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir. Yoksa, inanç ve hayatın buluşması anlamındaki dindarlık, dini hayatı ölçen anket

formlarında bulunmadığı gibi, günlük yaşam içerisinde ne olduğu tam olarak kestirilemeyen bir kavram olarak yaşamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aurelius, M. (2004) *Düşünceler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Becker, T. E. (1998) "Integrity in Organizations: Beyond Honesty and Conscientiousness" *Academy of Management Review*, 23(1), pp. 154-161
- Bussey, K. (1999) "Children's categorization and evaluation of different types of lies and truths", *Child Development*, 70(6), pp. 1338-1347
- Charness, G.-Garoupa, N. (2000) "Reputation, Honesty, and Efficiency with Insider Information: An Experiment" *Journal of Economics & Management Strategy*, 9(3), pp. 425-451
- Deitte, D. (2002) "Character Education Provides Focus for Advisory", *Middle School Journal*, 34(1), 21-26
- Fromm, E. (1994) *Erdem Ve Mutluluk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı
- Fromm, E. (2008) *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Yurdanur Salman, Nalan İçten, İstanbul: Payel Yayınevi, 7.Basım
- Hugh-Jones, D. (2016) "Honesty, Beliefs about Honesty and Economic Growth in 15 Countries", *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 127
- Kant, I. (1991) *Eğitim Üzerine*, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık
- Karaca, F. (2015) *Din Psikolojisi*, Trabzon: Eser Ofset
- Kılıç, Sadık (2000) *Benliğin İnşası*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Kuçuradi, İ. (1996) *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Kupperman, J. (1991) *Character*, Oxford: Oxford University Press
- Lickona, Thomas (2004) *Character Matters*, New York: A Touchstone Book
- Mengüşoğlu, T. (1988) *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Migati, M. B.-Masarani, M. Z.- Ed-Dendes, A. A. (2006) *El – Kutuf min Luğati'l Kur'an*, Mektebetü'l Lübnan
- Ning, S. R.-Crossman, A. M. (2007) "We Believe in Being Honest: Examining Subcultural Differences in the Acceptability of Deception", *Journal of Applied Social Psychology*, 37(9), pp. 2130-2155
- North, C. E. (2009) "Embracing honesty: a response to Conklin's call for compassion and mindfulness", *Teaching Education*, 20(2), pp. 125-132
- Özcan, M. (2016) *İnsan Felsefesi*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık
- Platon, (1988) *Devlet*, Çev. S. Eyüpoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Seligman, M.- Peterson, C.-Nansook Park, M. (2004) "Strengths Of Character And Well-Being", *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(5), pp. 603-619
- Theophrastos, (1998) *Karakterler*, Çev. Candan Şentuna, Ankara: Dost Kitabevi

---

Vadi, M.-Jaakson, K. (2006) “The Importance of Value Honest: Determining Factor and Some Hints to Ethics”, *Tartu University Press*

Yazıcı, S-A (2011) *Karakter*, Konya: Çizgi Kitabevi